

**Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград
Философски факултет
Катедра „Философски и политически науки“**

Валери Йорданов Вълчев

„Нихилизмът срещу метафизиката – генезис на неklasическите ценности“

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен „доктор“

Област на висше образование:

2. Хуманитарни науки

Професионално направление:

2.3. Философия

Научна специалност:

История на философията

Научен ръководител: Доц. д-р Силвия Кръстева

Благоевград, 2023 г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита пред научно жури от катедра „Философски и политически науки“ към Философски факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград на 3 май 2023 г., протокол № 5.

Дисертационният труд се състои от увод, три глави, заключение, използвани източници (литература).

Общият обем на дисертацията е 191 страници, от които 181 са основен текст, 10 страници литература. В дисертационния труд са налични общо три глави и 9 параграфа към тях, по три за всяка глава. Литературата съдържа 173 източника в хартиен и електронен вариант: 15 заглавия на латиница (на английски), 158 заглавия на кирилица (на български и руски език). Публичната защита ще се състои на 21 юни 2023 г. от 9 часа в з. 412 на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в канцеларията на катедра „Философски и политически науки“ на Югозападния университет „Неофит Рилски“.

I.	Обща характеристика на дисертационния труд	4
1.1.	<i>Актуалност на темата на изследване</i>	4
1.2.	<i>Степен на разработеност на проблема</i>	5
1.3.	<i>Обект, предмет и основна хипотеза на изследването</i>	6
1.4.	<i>Цели и задачи на изследването</i>	8
1.5.	<i>Методология и методи на изследването</i>	9
1.6.	<i>Научна новост на дисертационния труд</i>	9
1.7.	<i>Апробация на дисертационния труд</i>	10
1.8.	<i>Структура на изложението</i>	10
II.	Съдържание на дисертацията	11
III.	Заключение	19
IV.	Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд	23
V.	Списък с публикации	24
	ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА НАУЧНА ЕТИЧНОСТ	25

I.   Обща характеристика на дисертационния труд

1.1. Актуалност на темата на изследване

Изследването се разполага в актуалния дебат за предмета и областта на аксиологията, като учение за ценностите. Заема определена позиция с проблема за неklasическите ценности и изследва и реконструира процеса на трансформация в областта на ценностите с Ницшевата преоценка на всичко, което нашата цивилизация, определяща себе си като модерна, заварва в наследство. Повдига се и се удържа като активна насоченост на дисертацията проблемът за битието на ценностите и как и дали това е свързано с търсенето и издигането на универсалните ценности.

Проблемът за ценностите се развива в релация и в конституирането на гледна точка спрямо философската антропология: визията за човека, новото разбиране за човешкото, основно на Фридрих Ницше. Човекът трябва да се развива, да развива собствените си способности. Ницше дава предимство на инстинктите пред разума. Удържа се и гледната точка на християнството, която е също така отправна точка на всяко изследване на ценностите.

Актуалността на изследването се дава и от значимия за цялата философия и за нейната съвременност проблем за метафизиката – за типовете метафизика през историята на философията, за генезиса на метафизическите идеи, като са приведени и реконструирани тезите на Аристотел, Августин, Тома Аквински, Декарт, Спиноза, Кант, Хайдегер и други. В сблъсъка на nihilизма и метафизиката са набелязани проекции към „новата метафизика“, към нейната реализация като съвременна метафизика. Новата метафизика обаче трябва да изпълни задачата на преоценката, посочена от Ницше – да утвърди човешкото и неговия прогрес в живо и свързващо отношение към реалността, към „отсамния“ свят.

Основните тези и реконструкции на изследването са насочени към проблемите на човека и обществото в ситуацията на глобален свят и на нова, отвъд постмодерността, ера на общочовешкото развитие. Ценностите формират нашия избор. Ценностите формират и мотивацията. Ценностите са съществували още от възникването на човека, и така до днес.

Ценностният подход определя отношението към действителността. Ценностите определят нашия избор, като възниква въпросът – нихилизмът или метафизиката? Преоценката се явява преценка на съществуващо, старото. Преоценката задава нов смисъл на съществуващото. Човекът посредством ценностите задава нов смисъл на съществуващото.

1.2. Степен на разработеност на проблема

Дисертацията полага на първо място широката картина на изследванията по аксиология. Проучен е генезисът на аксиологията като теоретична философска дисциплина. В една ситуация на не толкова активни съвременни търсения за ценностите, дисертационният труд проследява в детайли дебата и теоретическите резултати в българските философски изследвания по аксиология. Дисертацията защитава становището, че точно обратното – дебатът за ценностите трябва да е в основата на съвременните рефлексии за състоянието на човека, за глобалната ситуация, за перспективите пред модерното човечество в общата визия и процесите на 21-и век.

В светлината на изведения генезис на аксиологическата проблематика са реконструирани и интерпретирани основни концепции за нихилизма на Ницше и за неговата концепция за *Свръхчовека*, като им е дадено съвременно звучене и актуалност спрямо дебата за ценностите.

Ницшевата критика на философията, на метафизиката като отнесени към фалшивите и вече недействащи ценности и визии за човека и света нанася тежък удар на същинското теоретично битие на метафизиката и за десетилетия, ако не и за век, сваля тази проблематика от спектъра на философските търсения. Но в настоящата ситуация, на излизане от постмодерността, се изживява възвръщане към големите проекти на философията. Този интерес отново към метафизиката позволява да се обгледат нейните пътища. В дисертацията това е жизнено важна тематика, в прегледа и реконструирането на която са привлечени водещи изследователи в глобален план.

Изградената тематична зона в работата по дисертационния труд в сблъсъка на нихилизма и метафизиката е иновативно начинание, което дава възможност да се разгледат и обединят, да се удържат и да се подложат на преценка, на нова

реконструкция актуалните проблеми на аксиологията, на философската антропология и на метафизиката, на съвременния проект за метафизика. В тези мащаби да се изведе линията на извеждане на нови ценности и на постигане на областта на автономното битие на ценностите, а оттам и да се направи опит да се набележи разрешаване на универсалните ценности и на ролята на трансценденцията в жизненото, „отсамното“ битие на човека.

1.3. Обект, предмет и основна хипотеза на изследването

Докторска теза: Тезата на дисертационния труд е утвърждаване необходимостта на преоценката на ценностите в аспекта на сблъсък на нихилизма и метафизиката като универсален онтологичен и културно-исторически процес на трансформация и генериране на ценностите и на значимостта на ценностите за битието на човека и неговия свят. Сблъсъкът се конструира на полето на философията на Ницше: преоценката на ценностите и трансформацията на човека в свръхчовек посредством собствените му възможности.

Обект

Обект на разглеждане е на първо място полагането на предмета и областта на аксиологията, като се проследява нейното зараждане и актуалните теории за битието на ценностите и дебатът за процеса на оценката и типологията на ценностите.

Изследвани са основните и централни концепции за метафизиката в цялата история на философията, с акцент върху класическите метафизически теории през модерността.

Централна за изследването е оригиналната и радикална философия на Ницше, разглеждана в ракурса на темата за ценностите и отношението – „отвъдно“ – „отсамно“, за концепцията за свръхчовека.

Предмет

Предметът на изследването е конструиране на генезиса на некласическите ценности и на едно общо поле за типика на ценностите с насоченост към универсалните ценности, основани върху радикалните и новаторски възгледи във философията на Фридрих Ницше. Проблемът за преоценката на ценностите и смисълът на битието е

значим и идва от проблема за старите кумири и изгубването на човека в собственото си битие. Човекът иска да разбере отговорите на въпросите за смисъла на съществуването и ролята на метафизиката. Както В. Канавров ги формулира: „Кой път води към истината? Кой е израз на свободата? Кой дарява ценностите?“ (Канавров, 2011а: 21). Ницше поставя тези въпроси. Обръщането на човека към себе си ще отговори на тези въпроси. Така Ницше вижда развитието на новите ценности.

Основният проблем се явява преоценката и опозицията „отсамно“ – „отвъдно“ и осмислянето на битието. Чрез анализ и преценка на старите ценности и обръщането към себе си, човекът трябва да забрави старите кумири и само така ще намери истината за битието. Така изследването е насочено към философията на живота и екзистенциализма. Надграждането и обръщането към себе си е целта на човека. Човекът трябва да се стреми към усъвършенстване на себе си посредством преоценката на ценностите. Подреждането на основните ценности и преразглеждането на старите води човека до прогрес. Така се изграждат новите ценности и новата визия за човека в битието.

Насочеността е към обхващане на основните ценности, а оттам и генезиса на неklasическите такива. А. С. Стефанов дефинира неklasическото чрез появата на нови, радикално различни от наложилите се виждания за предмета на изследване, които обаче се нуждаят от допълнителна интерпретация: „признак за неklasичност на една научна теория се изразява в необходимостта от привличането на *интерпретация, задаваща завършен онтологичен модел на изследваната предметна реалност*“ (Стефанов, А. 2019: 121). Неklasическите ценности в дисертационния труд се дефинират в перспективистката проекция, изцяло фундирана върху Ницшевата философия, извън класическия метафизически модел, за което основа и процес става Ницшевият nihilизъм. Те се откриват в извършването на преоценката, чиито опорни и жизнени моменти са себенадмогването, самоутвърждаването на човека, обръщането към неговата индивидуалност и свръх-човешки потенциал, „волята за власт“, новата морална и естетическа оценка, дори самият nihilизъм като очистваща и перспективистки проектираща позиция.

Хипотези на изследването:

1. Кризата на ценностите се отбелязва с нихилизъм, който подлага всичко заварено на преценка. В този процес заварените ценности се оценяват вече като „стари“, нефункциониращи и спиращи културата и човешкия прогрес.

2. Нихилизмът, породен от моменти на дълбока криза, декаданс и упадък, води преценката до нов жизнен смисъл и дава полето за раждането на нови ценности, осигурява техния генезис, извеждане. А тези нови ценности очертават ново ставане на човешкото, нова проекция на човека. В този смисъл нихилизмът има и глобални аспекти за човека и за цивилизацията.

1.4. Цели и задачи на изследването

Целта на изследването е стъпка по стъпка, като се изведе възможността за нихилизъм на старите ценности и за генезис на новите ценности, да се провери систематичността и изчерпателността на основното твърдение за преценката на ценностите, за важното за човека в живота и света. Така разглеждането на Ницше и неговата философия и човешкото съществуване трябва да докажат възможностите за истинен живот, толкова важен и необходим за съвремените ни.

Изследователските задачи са три на брой, както следва:

1. Да се проследят концепциите и позициите, довели до конституиране на аксиологията като учение за ценностите, да се проучат основите за типологизацията на ценностите, като се открие динамиката в прехода от класическите към некласическите ценности .

2. Да се проследи и конструира генезисът на метафизиката, като се очертае сблъсъкът на нихилизма и метафизиката, оттук да се изведе и проследи балансът на нихилизма и метафизиката за човешкото съществуване и светостроителство.

3. Върху определената изследователска насоченост да бъде извършено систематично разглеждане на философията на Ницше и най-вече в частта, отнасяща се до преценката на ценностите, да се изведе процесът на нихилизма, даващ платформата за генериране на нови ценности във философията на Ницше.

1.5. Методология и методи на изследването

Главният метод, чрез който е изградено настоящето изследване, е историко-философски анализ и сравнителен анализ върху концепции и системи, водещи до задълбочено проучване на развитието на проблематиката. Използван е и теоретичен анализ на философски концепции. Разгледано е и възникването и развитието на отделни термини и концепции. В дисертационния труд широко е използван сравнителният анализ, като се развиват сравнения, които си взаимодействат по тематика в дисертационния труд и стават основа на интерпретационни тези, които допълват разрешаването на разглежданите проблеми.

1.6. Научна новост на дисертационния труд

Научната новост на дисертацията е достигане и конструиране на работещата платформа за генериране на нови ценности. Главната цел е разглеждането и решаването на проблема с ценностите върху полето на сблъсъка на нихилизма на Ницше и метафизиката, с очертаване на влиянието на нихилизма върху съвременните ценности. Новото в изследването е преинтерпретацията на проблема „отсамно – отвъдно“ в мащаба на процеса на преоценката на ценностите. Основният акцент е върху нихилизма, разглеждан откъм ценностите. Изследването стъпва върху работата на „историкофилософска методологема“ (с терминологията и методологията на В. Канавров, вж. Канавров, 2003: 13-34). В началото на дисертацията се построява анализ на понятието аксиология и на предметната област на учението за ценностите и трансформацията му през различните епохи, изследва се концепцията за ценностите през епохите и предимно от възникването на Аксиологията. Търсено е преодоляването на противоречията относно ценностите и опозицията отсамно – отвъдно, в ръководната нишка на приемане или отхвърляне на универсалните ценности, на телоса на човека към трансценденцията. Акцентът е поставен върху преодоляването на различията и достигането на точката на истината.

1.7. Аprobация на дисертационния труд

Изследователските резултати от разработването на дисертационния труд са представени на следните международни научни форуми:

Valchev, V. (2020). Nietzsche and the Search of New Values. Доклад: 6th International e-Conference on Studies in Humanities and Social Sciences, (6IeCSHSS), 24 декември 2020.

Valchev, V. (2021). Nietzsche's Nihilism and the Crisis of Values. Доклад: 7th International e-Conference on Studies in Humanities and Social Sciences, (7IeCSHSS), 28 юни 2021.

1.8. Структура на изложението

Поддържаната теза, поставената цел, задачите за решаване, актуалността на темата и процесите, разглеждани в дисертационния труд, предполагат следната структура на изложението:

ПЪРВА ГЛАВА: СЪЩНОСТ И ТИПОЛОГИЯ НА ЦЕННОСТИТЕ

- 1.1.** Аксиологията като наука за ценностите
- 1.2.** Генезис на аксиологията и философската антропология
- 1.3.** Типология на ценностите

ВТОРА ГЛАВА: СЪЩНОСТ НА МЕТАФИЗИКАТА

- 2.1.** Генезис на метафизиката
- 2.2.** Класически идеи за метафизиката
- 2.3.** Немската класическа философия и метафизиката

ТРЕТА ГЛАВА: СЪЩНОСТ НА НИХИЛИЗМА

- 3.1.** Концепцията на Ницше за декаданса
- 3.2.** Идеите на Ницше за преоценката на ценностите
- 3.3.** Ницше като вдъхновител на постмодернизма

Заклучение: Постмодернизмът като бунт срещу метафизиката

II. Съдържание на дисертацията

Структурата на настоящия дисертационен труд включва три глави.

Първата глава поставя за разглеждане същността и типологията на ценностите, като е разделена в три параграфа. **Първият параграф** извежда аксиология като наука за ценностите и нейното възникване, обособяване и принос във философията. Ценността е дефинирана като стойност на нещо. Връзката на Ницше с аксиологията и ценностите е, че те са разглеждани като иреални, откъм опозицията реално – иреално. Ролята на Ницше е при преоценката на ценностите. Разгледано е отношението *отсамен – отвъден свят – действителност – ценност*. Битието на ценностите е в параметрите на отвъдност, на идеалност, на „иреалност“, с което човекът е свързан, като посредством нея оценява. Оценката и оценяването стават в душата на човек. Основната интерпретативна гледна точка е откъм човека, откъм необходимостта и свързаността му с ценностите.

В параграфа се изследва фундаменталното за аксиологията отношение на човека към ценностите и тяхната важност. Човекът и неговият стремеж трябва да бъдат насочени към висшите ценности, като човекът в същото време трябва да се откаже от фалшивата същност. Разгледана е свързаността на аксиологията с етиката. Ценностите могат да бъдат: характеризиращи предмет и характеризиращи представа, но могат да бъдат и: религиозни, морални, социални и други. Религиозните ценности са отнесени към „духовната култура“. Посредством религията се осъществява връзката между човек и Бог. Бог е разгледан като най-високото аксиологическо стъпало, със свои ценности и правила. Бог задава морала и нравствеността.

Ценностите са разгледани и в тяхното екзистенциално битие, като формиращи човешкия избор. Но имат и обществено изграждаща роля: обществото е основано на ценности, чрез ценностите правим разграничение между добро и зло. Аксиологията е в пряко отношение с философията на Ницше и по-конкретно в частта на nihilизма, когато ценностите са обезценени и изпразнени от съдържание, откъдето следва преоценката им. Чрез загубването на ценността е изгубен и импулсът за действие, откъдето всичко е

сведено до инстинктите. Ценността е също така сбор от ценности. Оценката трябва да породи нова ценност, преоценката задава нов смисъл и значение с телоса си към универсалните ценности, като такива се явяват „истина, добро, красота“.

Вторият параграф проследява основните принципи на неокантианството и философската антропология, възникнали като теоретични направления в модерната философия на 19-то столетие, и генезиса на аксиологията като учение за ценностите. Неокантианството е обособено с Марбургска и Баденска школи. Проследява се създаването на концепцията за „дейностно-функционална метафизика“ (Стефанов, И.С., 1987: 78) в Марбургското неокантианство – Х. Коен, П. Наторп, Е. Касирер. Баденското неокантианство – В. Винделбанд, Х. Рикерт, Е. Ласк развиват „ценностна метафизика“ (Стефанов, И.С., 1987: 168). За Баденската школа водеща е ценността преди битието, като философията трябва да даде смисъл на ценностите. За Баденската школа е важен преходът от ценност към реалност и отношението битие – ценности, от трансцендентното към иманентното. Рикерт дели света на три – „обективен“, „разбираем“ и „сфера на необективната субективност“. Според Винделбанд научното познание се подразделя на „номотетични“ и „идиографски“ науки. Номотетичните са насочени към реалността, идиографските познания разглеждат човека откъм историята. В. Винделбанд поставя въпроса за начина на съществуването на ценността.

Генезисът на аксиологията върви ръка за ръка с конституирането на философската антропология. В съвременното основно се проблематизира човека, така самият човек поставя себе си като предмет, обръща се към себе си. Разгледани са теориите на Шелер, Плеснер и Гелен. За Плеснер всичко започва от „единството на живота“. В модерността човек е насочил усилията си към отсамното. Шелер търси мястото на човека в метафизиката и света. Философската антропология трябва да изведе същността на човека, как той концептуализира и изгражда своя живота и как приема самия себе си, като тези идеи според Шелер присъстват в цялото развитие на философията. Духът на човек се явява „свръхприроден“, като духовното начало е опозиция на всичко. Човекът за Шелер е началото и главната движеща сила и център за света.

Третият параграф предлага преглед и извеждане на основни ядра и концепти, формиращи основата за типология на ценностите. Основата може да бъде поставена

спрямо съдържателната страна на ценностите. В отношението и осмислянето на връзката на човека с трансцендентното, в изявяването на необходимостта на ценностите за морала с въпроса за „вечните ценности“ също се полагат възможни редове от ценности, а те са свързани и с проекта за човека, за неговото място и битие в света. Според Маслоу трябва да има единна система на ценностите. Аксиологията именно трябва да ги подреди и дефинира. Маслоу прави подредба на човешките потребности. Ценностите за Кант водят до безусловното, като издигат човека до по-висшето. Човекът е в отношения с ценностите, с другите хора и с външната среда и това е възможна основа за типология на ценностите. И при Маслоу, както при Ницше, се оформя тенденция за надскачане на човека над себе си. Човекът посредством ценностите трябва да преосмисли мястото си в света и самия себе си. Човекът трябва да се стреми към *върховната ценност*. Себеосъществуването е постигането на „върховния смисъл“.

Втората глава разглежда същността и генезиса на метафизиката като алтернатива на nihilизма. **Първият параграф** проследява историческо-теоретичната линия на класическите философски системи. Още с началото си философията поставя високия теоретичен хоризонт, с това е и начало на метафизиката: „Европейската философия се ражда от нищото. Тя е рефлексивното начало на Европа, която от него насетне перманентно търси, винаги пренамира и постоянно екзистира в мъдростта. Философията е тази мъдрост. Бидейки метафизика, т.е. изследвайки основанията на физиката (съществуващото) отвъд нейните тривиални взаимовръзки и системност, тя се представя като троен „възел“ на битие, нищо и разум“ (Канавров, 2011б: 13). С основни идеи за предмета и обхвата на философията и като се набелязва вътрешният генезис на идеите са проследени основните представители на древногръцката философия – ранните натурфилософски идеи на Талес, Хераклит, Питагор, Ксенофан, Парменид, Зенон, на класическите философи на Атина – Сократ, Платон и Аристотел. Метафизическите идеи за трансцендентното битие на Бога през Средновековието са представени с философията на Августин и Тома Аквински. Епохата на Новото време – 17-18 век – бележи началото на модерния свят. С възгледите на нейните основатели Бейкън и Хобс модерната философия излиза начело в търсенията на интелектуалците, като нейната задача е да изведе началата на научното познание и моделите за изграждане на гражданското общество, в което отделният индивид е централната фигура.

Ако се изобрази моделираното дотук развитие на общофилософските възгледи като една непрекъсната редица, то нейната основа ще е общото виждане за същността на философията – като първа наука, като основа на научното познание. А вижданията за насочеността към нейния предмет тръгват от същността и природата на космоса, на целокупното битие, преминават през абсолютното битие на трансценденцията, за да се върнат отново с модерната философия към чистата област на философията, определена като *метафизика*: за света, за човека и обществото и за бога.

Вторият параграф очертава територията на класическите идеи за метафизиката и така въпросът за метафизиката провокира поставянето му като „метапроблематичен“. Като изходно начало на философстването, *метапроблематиката* може да се яви и като същност. Изборът е метапроблематичен. Поставянето на всеобщите начала е метафизично. През Средновековието трансцендентното се метафизира като Божествена воля. Шопенхауер определя волята като основа на света. Тук човекът се обръща към себе си. На човека и при Шопенхауер и при Ницше му е нужно самопреодоляване. Целта на живота е изчезнала, което води до отчуждение. При Хайдегер светът е основна екзистенциална устроеност на човека в битието. Човекът донякъде е обезличен, загубил своята личност. Липсата на критичност и мислене прави човекът *едноизмерен* според Маркузе. Човекът трябва първо да се вгледа в разума си, след това в инстинктите.

Параграфът разглежда проекциите, създаващи дълбинния ход на модерната философия: до каква нова основа достига модерната философия, формират ли се нови принципи, нови тематични зони. В Новото време се появяват две гледни точки – човекът може да се обърне към себе си и втората е когато светът му е чужд и недружелюбен. В общата проекция обаче застава *азното* начало и разбирането за човека като двигател и като метафизично начало и център на *светостроителството*. Конструирани в такава аргументация, проверка и демонстрация са възгледите на Шопенхауер, Ницше, Киркегор. В светлината на новото метафизично начало са реконструирани класическите метафизически проекти на Новото време за света и за човека: Декарт, Спиноза, Лок.

Третият параграф проследява теоретичните начала на философията като чиста наука, като „възможна“ метафизика в немския класически идеализъм. Кантовата трансцендентална философска система преобразува догматичната метафизика в система

на априорните форми на разума. Но в практическата част на системата Кант оформя проекта на модерния човек, задава новото мислене за трансценденцията и така постулира моралните ценности и нравствения закон.

Фихте е разгледан като продължител на Кантовия проект с нова конструкция на системата на трансценденталния идеализъм като „наукоучение“. Като дейно начало Фихте полага Азната инстанция и така задава самостоятелността и активността на човешкото в метафизичен и в обществен план. За Фихте целият „Аз“ се противопоставя на целия външен свят, определен просто като другата полюсна инстанция в целостта на съзнанието, а именно „Не-Аза“. Между тази два полюса се разполага съзнанието, което в поредица от актове, или както Фихте ще ги нарече „синтези“, това огромно противоречие трябва да се преодолее, двете инстанции да се свържат.

Шелинг, следващият велик класик на немския идеализъм, чрез своята философия на тъждеството обединява трансценденталната философия на Кант в „Системата на трансценденталния идеализъм“. Шелинг първи формира идеята за историята като непрестанен прогрес, приема, че трансценденталният идеализъм постига пълно тъждество на „реално и идеално“, на субективно и обективно, на „съзнателно и безсъзнателно“ във философията на изкуството и в реалността на художествената творба.

Хегел довежда генезиса на идеите на немския идеализъм до развита и обособена в самостоятелни философски науки теоретична система. Метафизиката и логиката се сливат в началната общофилософска наука. Проследен е мащабът на Хегеловото проектиране на модела на научното знание и на обществено-историческото развитие, обобщено от Хегел в колективната същност на света и на общочовешкото развитие – „Абсолютния дух“ с неговото „саморазвитие“ през вътрешните конструкции на субективното и обективното битие до всеобщата метафизическа цел – *Абсолютната идея*.

Като теоретичен край, но в издигането на нова, критическа парадигма, на развитието на немската класическа философия са представени възгледите на Л. Фойербах. Лудвиг Фойербах задава поврата на философията през 19-и век към човешкото начало, философията трябва да стане *антропология* с единствен предмет – „истинската човешка същност“.

Третата глава извежда същността на нихилизма върху реконструиране на философията на Ницше, и по-специално на перспективистката тенденция в нея, в търсене на новите, неklasически ценности и ценностни начала. **Първият параграф** е насочен към концепцията на Ницше за декаданса. Кант и Хайдегер разглеждат човека в битието и неговата същност, като Кант разглежда предимно разума и ролята му в културата, Хайдегер търси истината в самото битие. Нихилизмът присъства във философията на Хайдегер. Битие и нищо са свързани за Хайдегер, като едното не може да съществува без другото. Нихилизмът е образ на метафизиката и битието, така се оказва, че нихилизмът и метафизиката са същностно свързани концепти. За Ницше упадъкът идва от подмяната на културата с друга, фалшива, а културата става декадентска посредством старите ценности, също така и посредством отказа от всяка ценност. Изходът е човекът да няма допир с християнските ценности и да започне сам да се развива. Ценностите градят културата. Основна непроменлива ценност е *човешкият живот*. „Нищото“ подменя реалния свят. Ницше преразглежда ценностите още от Аполоновото и Дионисиевото начала. *Свръхчовекът* за Ницше се е „самопознал“. Човекът е вече висша ценност. Ницше разглежда предимно вътрешния свят на човека. Свръхчовекът е целта, към която трябва да бъде устремен човека, като поддържащ всички инстинкти. Човекът трябва да се „самопознае“, трябва да се вгледа в себе си. Инстинктите могат да ни отведат до истината. В ирационализма интуицията е от важно значение. Рационализмът е критикуван от ирационализма. За Ницше вниманието трябва да бъде насочено към човека. Свободата става приоритет за човека, свободата от рационализма. Инстинктите развиват човека. Културата трябва да се разгледа в нейната същност. Моралът за Ницше трябва да бъде променен, защото е лицемерен, а човекът трябва да се надскочи. При Ницше разумът е в стеснен до определени граници, особено по отношение на истината. Рационализмът не отговаря на важните въпроси. Разумът според Ницше е в застой и не осигурява развитие. Досегашните ценности не решават проблеми и са отхвърлени. Ницше разглежда човека в цялост. Животът става главна ценност. Нихилизмът е основа на преоценката. Човек трябва да се стреми към „воля за власт“. Бог е заменен със „свръхчовека“. Разчитането единствено на себе си води до израстване, като не се спазват изискванията на християнството. За Ницше християнството е недействителна религия, като понятията ѝ служат „за справяне с действителността“. Ницше не вярва в отвъдното, в

трансцендентното, християнството пречи според Ницше за развитието на културата. Чрез ограниченията на морала на християнството, човек страда според Ницше. Затова Ницшото замества Бог в понятиен смисъл.

Вторият параграф е насочен към идеите на Ницше за преоценката на ценностите и към перспективиското му учение за себенадмогването на човека. За Ницше трябва да се преодолее масовостта, в смисъла на стадност. Животът трябва да е стремеж – „воля за власт“. Човекът задава смисъл на живота. За да излезем от регреса, трябва да излезем от монотонността. Човекът трябва да надскочи себе си и да стане „свръхчовек“. Християнският морал пречи според Ницше за развитието на нашата воля. Голяма част от философията на Ницше е насочена към етиката и морала. След липсата на Бог човекът трябва да се обърне към себе си и да следва себе си, своите инстинкти. За Ницше, обаче, чрез думите на Заратустра, човекът има: дух, душа и тяло. Човекът с новия морал – свръхчовекът, наследява Бог. Свръхчовекът се явява това надскачане на себе си, като с това се заменят и моралните норми. Етиката на Ницше не ни разкрива „целта на битието“, но е измислено „второ битие“. Животът трябва да тече по своя естествен начин. Направената аналогия на човешкия живот със смяната на деня и нощта е абсолютно адекватна за случая, когато се показва, че в човека има добро и зло. Нихилизмът е отнесен и е в пряко отношение със самото битие. Загубата на висшите ценности довежда до декаданс. Справедливостта и нравствеността са считани за несъществуващи и илюзорни. Християнската вяра е загубила за Ницше своите солидни досега основи. Нихилизмът за Ницше започва с критика на ценностите. Нихилизмът е цел. Светът е станал многоизмерен, като с това е необходимо да дойдат нови ценности, идващи от реалността. За Ницше проблемът идва от кризата на културата и интелекта. Чрез сгрешените инстинкти целите и идеалите стават отвъдни. Човекът трябва да следва инстинктите. Заблудите трябва да се превъзмогнат. За Ницше същинската причина е забравена и обожествена. Човек трябва да заздравя своите инстинкти. Ницше иска да създаде нова култура. Нихилизмът обаче е и загубата на всички ценности и води до декаданс. Силният не е състрадателен, слабият разчита на Бог. Силният действа чрез инстинкти. Познанието досега е идвало от Бог. Шопенхауеровата „воля за живот“ се превръща във „воля за власт (мощ)“ при Ницше. За Ницше хората са отговорни за действията си, като волята направлява човека. Нихилизмът за Ницше е отхвърляне на ценностите. Философията

трябва да превъзмogne нихилизма, светът трябва да бъде преразгледан. При декаданса волята не функционира. Робският морал спира развитието. Човекът трябва да се насочи, да стане свръхчовек. Аполоновото начало символизира отвъдното, Дионисиевото – инстинктите. Нихилизмът показва настоящите ценности, които трябва да бъдат преодолени, заедно с него. Ценностите трябва да отразяват истината.

Третият параграф разглежда Ницше, като оказващ влияние върху последващата философия. Идеите на Ницше оказват влияние върху развитието на постмодернизма. Постмодернизмът е реакция на модернизма. При постмодерната философия на почит е разумът. Няма абсолютна истина. Технологиите изместват културата. Науката и вярата са противопоставен, като и критериите им за истина са различни. Човекът смята, че сам създава истината си. В тази нова парадигма отекват идеите на Ницше за ролята на трансценденцията. Бог за Ницше е етап в развитието на волята. Будизмът за Ницше е позитивистка религия. Християнството е изградено за Ницше е от форми на декаданса. За Шопенхауер християнството също не е градивно. Животът за Ницше е само тук на земята. Слабостите трябва да бъдат забравени, а инстинктите трябва да се възстановят. Бог за Ницше е отрицание на живота, животът трябва да се живее заради самия него, а не заради отвъдното. Християнството за Ницше пречи на живота да се живее заради самия него. Упадъкът е загуба на стремеж за живот. Човекът трябва да се стреми към съвършенство. Свръхчовекът е противоположност на масовото. За Ницше християнството не е правилно откъм морала. Нихилизмът е следствие на робския морал. При нихилизма животът е изгубил своята цел. За Ницше, човекът трябва да достигне до собственото си Аз, като свързан със света. Смъртта на Бога е, когато „висшите ценности“ губят своята ценност. За Ницше има множество истини. Когато липсва висшата добродетел, идва нихилизмът. Според Ницше доброто е дадено по природа. Ницше се изправя срещу човека-маса. Злото е отказ от добро. Свободата за Ницше е неповторима. Човекът-маса, следващ общия модел, няма съдържание. За да се достигне до доброто, трябва да се достигне до истинските ценности. Когато нихилизмът се подложи на преоценка и започне да се преодолява, идва вечното възвръщане към ценностите и към фундаментите на човешкото съществуване. За Тома Аквински съществуването на Бог е доказуемо с аргументи. За Августин истината е в човека, като важни са душата и Бог. Разумът е вложен в човека от Бог. За Християнството историята има цел. Според късния Хайдегер Бог е единственото

ни спасение. Човекът за Ницше трябва да се самопреодолее, като се довери на инстинктите си, изходът за Ницше са множеството гледни точки. Метафизиката е разглеждана като двойствено учение за тукашния и отвъдния свят. Има ли изход към една нова, съвременна метафизика?

III. Заключение

Ницше води интересен, макар и изпълнен с трудности живот, като че той е от малкото, които искрено желаят да останат верни на своите инстинкти и на убеждението човек да действа според това, което казва сърцето, от където пък стигаме до свободата. Свободата е свързана със съществуването. Ницше изгражда съществуването на човека, положено изцяло върху самия него като автономен и свободен и върху неговите ценности. Човекът е в битието, там е и смисълът, който се търси. Ницше изгражда нов тип философия, като човека се основава само на себе си и собствените си инстинкти. Работата по настоящата дисертация започна именно от разглеждането на ценностите, възникването им от античността, значението им и обособяването им в самостоятелната наука Аксиология. Проследени бяха водещите концептуални моменти при извеждането на своеобразното битие на ценностите. В дисертационния труд е подробно разгледана много голяма част от творчеството на Фридрих Ницше, както и голяма част от най-значимите философи и философски течения, имащи отношение към проекта, като Шопенхауер, Имануел Кант, Хайдегер, Киркегор, Спиноза и други съвременни автори с отношение към разглеждания проблем.

При представянето на ценностите те са моделирани в отношението реално – иреално, тъй като те се явяват иреални в отношението отсамен – отвъден свят, като се показва тяхното значение и типология. Изводите от предметния генезис на Аксиологията зададоха насочеността на проблема – преоценката на ценностите, като за целта се наблегна на разглеждането на философската проблематика на Фридрих Ницше и по-конкретно на нихилизма. Очертах се своеобразни ядра на устойчиво отношение към висшите ценности, това е полето на сблъсъка на нихилизма и метафизиката, проследено в хода на дисертацията. Едно такова константно ядро е аспектът на отношение към религията и респективно към трансцендентното, което противопоставя, но и свързва

нихилизма и метафизиката. Религията и нейното отношение към ценностите бе детайлно изследвана. Основното при преоценката на ценностите при Ницше е човекът да се уповава на себе си и собствените си инстинкти и в по-малка степен на разума. Откри се връзка между Имануел Кант и Фридрих Ницше, по отношение на религията и убеждението, че човек не трябва да се уповава единствено на Бог. Още в първото произведение на Фридрих Ницше, а именно „Рждането на трагедията от духа на музиката“, Ницше поставя въпроса за културата, но в плана на жизнените начала, които имат корена си в античността, но последващата традиция започва да ги заличава. Фридрих Ницше вижда в християнството противоположни на неговите позиции, като всемогъществото на Бог и необходимостта от негова помощ и че ценностите са зададени от Бог. Основната проблематика се задава още тук и тя е „отсамно срещу отвъдно“, и отношенията между тези два свята. Аксиологията се явява в отношение с нихилизма, като се показва генезисът на новите ценности, като основани на битието, себенадскачането и преоценката, като представляват основа за развитието на човека, който дава възможност за цялостното му разбиране. Отговорът на въпроса откъде идва новата ценност, даде оценката и концепцията за свръхчовека. Като Универсални ценности се очертаха: истина, добро, красота, чертите на свръхчовека, творчеството, самата възможност за преоценка.

Фридрих Ницше проектира свръхчовека при създаването на новите ценности. Основен акцент се постави на разглеждането на културата. Като ясно очертаващо Аксиологията течение се представи Неокантианството, което разкъсва затвореността на човека, като ценностите са неизменни по същност, човека обаче се е отклонил от правия и верен път. Неокантианството обособява две школи Марбургска и Баденска. Разумът се оказва неспособен да обхване цялото битие, като познанието идва от субекта. Неокантианството разглежда опозицията „идеалистично – реалистично“, като предимство има реалистичното. Проблемът за ценностите предлага едно ново поле за преоценка на всичко фундаментална и на самото идеално и трансцендентно битие, което се отдава на интелегибилните същности. А с това е поставена за изследване и оценяване висшата област на самата философия – метафизиката.

Метафизиката е очертана като свързващото звено между човек и Бог. Неокантианците приемат донякъде идеята за Бог и познание. Ценностите са представени

като присъстващи във всяка епоха на развитието на философията. Моралът важи за всички, като е направен изводът, че Аксиологията именно трябва да ги подреди и дефинира. Другото представено е намирането на висшите ценности от човека, който трябва да намери и своето място в света. Отговорът идва от ценностите, посредством които човек преосмисля света. Началото на преоценката започва от битието и преминава към човека. Приеманите за всеобщи ценности досега за Ницше подлежат на преоценка и даже трябва да бъдат отхвърлени. Човекът трябва да се стреми към „върховния смисъл“, като избягва масовостта и се насочи към индивидуалността. Ако всеки един човек израсне лично, обществото също ще израсне.

Изследването показва, че идеята за Бог има неизменно място в светогледа на всяка една епоха, включително и съвременната. Няма човешко общество и епоха от историята на човечеството, в които да не се търсят върховните ценности, което неизменно поставя въпроса за това кои са тези ценности и кога идва потребността от нови ценности и така от процес на преоценка на заварените ценности. Човекът е свързан с видимия и невидимия свят, той е това свързващо звено, което ги обединява. Човекът обаче губи своя рай, след като е познал, какво е добро и зло. В модерната епоха настъпва огромната нужда от тази преоценка, която да е толкова дълбока, че да засегне вековни устои в мисленето и светогледа на предишните епохи. Затова за Ницше е нужна преоценката. Човекът осъществява себе си чрез волята и избора си. Ценностите са свързани с желанието и волята на човека. Волята е свързана с нашето развитие и ценности. Изборът, който трябва да направи човек според Ницше, е да се обърне към себе си и да се вслушва в своите инстинкти. Инстинктите за Ницше са водещи пред разума.

Свръхчовекът е целта, към която трябва да бъде устремен човекът, като поддържащ всички инстинкти. Човекът трябва да се „самопознае“. За Ницше вниманието трябва да бъде насочено единствено към човека. Свободата става приоритет за човека. Моралът за Ницше трябва да бъде променен, защото е лицемерен. Разумът според Ницше е в застои и не осигурява развитие. Животът става главна ценност. Нихилизмът е основа на преоценката. Човека трябва да се стреми към „воля за власт“. Християнството пречи според Ницше за развитието на културата. Чрез ограниченията на морала на християнството човека страда. Човекът трябва да надскочи себе си и да стане

„сврѣхчовек“. Християнският морал пречи също така според Ницше за развитието на нашата воля. За Ницше систематичността не е адекватен метод за познание. След липсата на Бог човекът трябва да се обърне към себе си и да следва себе си, своите инстинкти. Нихилизмът е отнесен и е в пряко отношение със самото битие. Нихилизмът обаче в неговата крайна форма и проявления е загубата на всички ценности и води до декаданс. Християнската вяра е загубила за Ницше своите солидни досега основи. Чрез сгрешените инстинкти, целите и идеалите стават отвѣдни. Светът е станал многоизмерен, като с това е необходимо да се изнамерят нови ценности, идващи от реалността.

Идеите на Ницше оказват влияние върху развитието на постмодернизма. Бог за Ницше е етап в развитието на волята. Животът за Ницше е само тук на земята. Упадъкът е загуба на стремеж за живот. Сврѣхчовекът е противоположност на масовото. Смъртта на Бога е когато „висшите ценности“ губят своята ценност. В този краен и разломен етап на нихилизмът, настъпващ в същинската ера на модернизма и на зараждането на постмодерното, идва неочаквано обръщане към устоите на метафизиката. Но като една *нова* метафизика. В сблъсъка на нихилизма и метафизиката в крайна сметка остава неизменна потребността от разговор и изповядване на стремежа на човека към трансцендентното. Но това за съвременната епоха се осъществява на едно ново поле – а именно полето на ценностите и на въпросите за тяхното битие, перспективи и процеси на генериране и преоценяване. Това е и полето, от което съвременната метафизика взема виталност и откъдето чертае своя нов обхват. За Тома Аквински съществуването на Бог бе доказуемо с аргументи. За Августин истината бе в човека, като важни са душата и Бог. „Краят на метафизиката“ е така край на стария, на класическия проект за метафизика. Откъм изначалното и питането за неговия фундамент според Хайдегер Бог е единственото ни спасение.

Представените в дисертационния труд идеи, разгърнати върху генезиса на аксиологията, на дебата за битието и универсалността на ценностите и върху генезиса на метафизиката в хода на история на философията, резултираха в позициите на Ницше относно нихилизма и метафизиката в ролята на противостоящи една на друга, със своите структури, като посредством тях и колосалния им сблъсък достигаме до полето на цялостното разбиране на света. Истината обединява философия и религия. Чрез културата

човекът се самоидентифицира и усъвършенства. Човекът остава вечно свързан с нравствеността и насочен към трансценденцията, но в реалността и откъм дълбоките измерения на собственото му съществуване и конкретен, актуален и многоизмерен живот. Дисертацията представи идеи, които са познати още от древността, но се демонстрираха и като основа на съвременните модели на метафизика и на проекта за една универсална аксиология, като всичко това определя за цялата модерност, включително и за настъпващата глобална цивилизация, търсенето на смисъла на съществуването.

IV. Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд

Хипотезите, предвидени като организационен телос на изследването, се потвърдиха:

1. Моментите на криза и упадък в човешката история бележат разтърсването на действащия светоглед и са моменти, в които живо и остро се поставя въпросът за ценностите и за самите светогледни начала. В тези периоди просветва битието на ценностите и започва тотален процес на преоценка на ценностите, който процес е отрицание, сваляне на старото и затова носи в себе си ниҳилизъм. Чрез ниҳилизма се извършва критиката и тя засяга най-дълбокото – а това са именно метафизическите устои на светогледа. Така кризата ражда сблъсъка на ниҳилизма и метафизиката.

2. Крайният ниҳилизъм обаче всъщност задълбочава упадъка и невъзможността да се открие новото. Затова преоценката на полето на сблъсъка между ниҳилизма и метафизиката трябва да открие новите метафизически начала, да запази истински ценното и да преутвърди онова, без което човешкото развитие не би могло да се случва. Ето как ниҳилизмът осигурява полето за раждането на нови ценности и оттам на нов проект за човека и за неговия живот. Тези процеси днес са особено засилени предвид глобалната криза и етапите на развитието на глобалния свят.

В резултат на дисертационното изследване се реализираха поставените теоретични задачи и цели и се постигнаха следните

Приносни моменти в дисертационния труд:

1. Разкриване на динамиката и процеса на преход от класически към некласически ценности, която е философирана посредством формулираната от Ницше преоценка на ценностите и във връзка с универсалните ценности.

2. Анализ на релацията нихилизъм – криза на човешкото в декадентски ракурс и очертаване на нейните ирационалистически перспективи в аспекта на опосредстване на нихилизма и метафизиката, на „отсамно“ и „отвъдно“.

3. Извеждане на платформа за теоретизиране на некласическите ценности в контекста на учението на Ницше за себенадмогването. Връзка с човешката ситуация и глобалния свят.

V. Списък с публикации

Valchev, V. (2020). Nietzsche and the Search of New Values. In: 6th International e-Conference on Studies in Humanities and Social Sciences (6IeCSHSS), Conference Proceedings, ISBN 978-86-81294-06-2, pp.225-230.

Вълчев В. 2020. Фридрих Ницше: Може ли да има весела наука? – В: Годишник на Катедра „Философски и политически науки“, Благоевград: УИ „Н. Рилски“, ISSN 2683-0973, 34-44.

Valchev, V. (2021). Nietzsche's Nihilism and the Crisis of Values. In: 7th International e-Conference on Studies in Humanities and Social Sciences, (7IeCSHSS), Conference Proceedings, ISBN 978-86-81294-08-6, pp.194-204.

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА НАУЧНА ЕТИЧНОСТ

Дисертационният труд „Нихилизмът срещу метафизиката – генезис на неklasическите ценности“ е авторски.

При неговото разработване не са използвани в нарушение на авторските права чужди публикации и разработки без съответното позоваване и цитиране.